

Pərviz Firidun oğlu Kazımi
Bakı Dövlət Universiteti
Kitabxanaşünaslıq kafedrasının dosenti,
tarix üzrə fəlsəfə doktoru
pkazimi@mail.ru

Sevinc Ağamoğlan qızı Mahmudova
Bakı Dövlət Universiteti
Kitabxanaşünaslıq kafedrasının magistrantı
sevinc.mahmudova.1996@mail.ru

QLOBAL İNFORMASIYA CƏMİYYƏTİ ŞƏRAİTİNDƏ ETNOMÜHİTİN FORMALAŞMASI VƏ KİTABXANALARIN VƏZİFƏLƏRİ

Məqalədə qlobal informasiya cəmiyyətində etnomühitin formalaşması haqqında kitabxanaların rolunu araşdırır. Qloballaşma şəraitində etno-mədəni mühitin qorunması çətinləşdikcə kitabxanaların üzərinə yeni vəzifələr düşür. Əlbəttə, kitabxanalar milli-mədəni identifikasiyanı təbliği ilə əvvəllər də məşğul olmuşdur. Lakin yeni, informasiya əsrində bu istiqamətdə fəaliyyəti daha da genişlənməkdədir.

Açar sözlər: *qlobal informasiya məkanı, etno mühit, kitabxanaların vəzifələri, etno-mədəni identifikasiya.*

XX əsrin sonu - XXI əsrin əvvəllərində dünya ictimaiyyətinin məlumatlandırılması insan fəaliyyətinin (xüsusilə iqtisadiyyat, siyasət, mədəniyyət, elm və təhsil) bir çox sahələri üzərində böyük təsir göstərmiş və qlobal informasiya məkanının yaranmasına səbəb olmuşdur. Dünyanın bir çox ölkələrində ictimai praktikda informasiya texnologiyalarının tətbiqi nəticəsində "Qlobal informasiya məkanı" anlayışı geniş yayılmışdır. Hazırda insan həyatında informasiya və kommunikasiya texnologiyalarının rolunu, çox tədqiqatçılar qlobal informasiya məkanını, dövlət və dövlətlərarası kompüter şəbəkələri təşkil edən informasiya resursları və infrastruktur dəsti kimi qiymətləndirir. Telekommunikasiya və ictimai şəbəkələr məlumatların ötürülməsində əsas kanallardır. İnformasiya resursları mətn sənədləri, məlumat bazaları, səs, qrafika, video, veb səhifələrindən ibarətdir [1].

"İnformasiyaya əsaslanan bir cəmiyyətin ortaya çıxması və informasiya sektorunun qlobal iqtisadiyyatdan ayrılması ilə informasiya sənayesinin yaran-

masına və inkişafına gətirib çıxarmışdır. İKT sənayenin müxtəlif növ informasiya qaynaqlarının birbaşa istehsalçısıdır və informasiya məhsulları, xidmətlərinin saxlanması, istehsal edilməsi və təmin edilməsi baxımından ən vacib funksiyaları yerinə yetirən bir istehsal sistemi olaraq qəbul edilir. İKT-lərinin kitabxana praktikasına tətbiqi nəticəsində kütləvi informasiya sistemlərinin kompüterləşdirməsi və müasir vasitələrin istifadəsi ilə xarakterizə olunur. Bu inkişafda mühüm bir addım korporativ kitabxana sistemlərinin yaradılmasıdır. Bu informasiya problemlərinin həlli linqvistik, avtomatlaşdırılmış məlumat kitabxana sistemlərinin ümumi informasiya resursları və istifadəsi ilə yaxından əlaqədardır” [2].

Cəmiyyətlərin informasiya cəmiyyəti olmağı həyata keçirmək bacarığı cəmiyyətin sosial, siyasi, mədəni, iqtisadi, elmi, texnoloji və sosial-iqtisadi cəhətdən dəyişikliklərə və bunlara uyğunlaşmağa əsaslanır. Bu məqsəd üçün təyin olunacaq milli siyasət çərçivəsində cəmiyyətin bütün təbəqələri üçün bərabərlik, davamlı inkişaf, təhlükəsizlik, sosial ədalət təmin edilməli və ictimai, şəxsi məlumatların əldə edilməsində və istifadə olunmasında ən çox bərabərsizliyə nail olmaq üçün mexanizmlər təmin edilməli və inkişaf etdirməlidir.

İnformasiya cəmiyyətinin ehtiyaclarını qarşılamaq və bərabərsizliyi minimuma endirmək üçün informasiya mərkəzləri, kitabxanalar, universitetlər, məlumat və sənəd idarəçiləri (kitabxanalar) əsas rol oynayır. İnformasiya zənginliyi və yoxsul informasiya arasında balansın əldə olunmasına, hər kəsin informasiya və informasiya kommuni-kasiya texnologiyalarından istifadə etməsinə və dövlətin sürətli və ucuz şəkildə informasiyanın çıxışına imkan verəcəyinə əmin olmaq üçün lazımı tədirləri göstərmək lazımdır.

Qlobal informasiya cəmiyyətində etno mühitin formalaşmasında informasiya və mədəniyyət mərkəzi olan kitabxanaların üzərinə mühüm işlər düşür. Etnik mühitin formalaşmasında etnik mədəniyyət, coğrafi (təbii mühit), sosial (sosial strukturların bənzərliyi), biososial (antropoloji tip kimi) və təsərrüfat faktorlarının rolu böyükdür. Təbii mühit və başqa amillərin təsiri ilə insanların fəal münasibəti nəticəsində bəzi dil, adət, ənənə, məişət və psixoloji cəhətlərin ümumiliyi formalaşa bilər. “Etnik qrup” və ya “ethnos” sözləri bəzi konseptual anlaşılmazlığı özündə əks etdirisə də, müasir elmdə tarixin kollektiv (ictimai şüur səviyyəsində) dərkisi nəticəsində, dil, milli, identikliyə malik sosial qrupdur. Ethnos bir neçə kollektiv formalarının daşıyıcısı, yeni mədəni, milli, dini, identiklik formalarıdır. Bura əsasən mədəni adət, ənənə, norma, din, qaydalar, ərazi, tarix kimi amillər də daxil edilir [3].

Müasir dövüdə insanların sosiallaşmasının virtuallaşması prosesində geniş məkanda etno-mədəni identifiklik də, konservativ olmasına baxmayaraq, öz şəklini dəyişməyə məruz qalması təhlükəsi qarşısındadır. Bu proses müasir insanın gündəlik həyatına əhəmiyyətli təsirin nəticəsi olaraq meydana çıxmışdır. İstehlakçı virtual məkanda şəxsi idendifiklik modelini özü tərəfindən quraşdırır. Bunu nəticəsi olaraq mövcud olanla deyil arzu olanla qarşılaşırıq.

Cisco Rusiyada apardığı tədqiqatların nəticəsində müəyyən etmişdir ki, istehsalçıların 47 faizi online və offline idendifikasiya fərqlənir. İstehlakçıların özləri ilə aparılan sorğu zamanı müəyyən edilmişdir ki, virtual idendifikasiya 46%-i fərqlidir. İdentifikasiya fərqli deyil deyənlərin sayı bir çox böyük ölkələrdə 10% təşkil edir. Fərdlərin, sosial qrupların, eləcə də etno-mədəni tərkibin giper mühitdə dəyişməsi baş verir. Vəziyyətin belə hal alması giper mühitdə etno-mədəni idendifikasiya qorunub saxlanması üçün bir sıra ölkələrdə dövlət informasiya siyasəti işlənilib hazırlanır və tətbiqi həyata keçirilir.

Müasir dövr tədqiqatçıları etno-mədəni idendifikasiya belə ifadə etmişdir. Subyektin özü ilə etnik mühitin digər nümayəndələrini birləşdirən tarixə, öz xalqının milli adət-ənənələrinə, mədəniyyətə, onun ideyalarına, hiss və maraqlarına, ideallarına, folklor və dilinə, etnos, yaşayış ərazisinə və dövlətçiliyinə, eləcə də onun pozitiv dəyərlər münasibətində ifadə olunan emosional-koqnitiv prosesdir.

“Etno-mədəni mühitin formalaşması bütün ölkələrdə dövlət siyasəti olaraq qarşıya qoyulmuşdur. Dövlət etno-mədəni idendifikasiya qorunması məqsədilə giper mühitin təsirlərindən müdafiə olunmaq məqsədilə bir sıra tədbirlər həyata keçirmişdi. Bu mühitdə etno mühitin idendifikasiyasını təmin edən əsas elementlərdən birini dil təşkil edir. Giper mühitdə informasiya axtarıcısı müxtəlif məqsədlərlə müasir informasiya axtarışı zamanı milli resurslardan ehtiyaclarını ödəyə bilmir və digər dillərdə olan resurslara müraciət etmək məcburiyyətində qalır. Bu problemin həlli ilə əlaqədar olaraq dünya təcrübəsində bir sıra modellər mövcuddur. Bu modellər içərisində Rusiya və Qazax mütəxəssislərinin irəli sürdüyü modellərini göstərə bilərik.

Güclü resursların kontaktı modeli;

- Giper məkanda izolasiya modeli (Çin, İran);
- Güclü internet resurslarını yaradaraq istehlakçıların daxili sistemlərə dəvət edilməsi (Cənbi Koreya, Yaponiya, Rusiya);
- Qlobal informasiya məkanında milli resursların üstünlük təşkil etməsi (ABŞ, Avropa);
- Asılı model. Bu model inkişaf etməkdə olan ölkə və daxili resursları zəif olan ölkələr üçün xarakterikdir.

Müxtəlif ölkələrdə siyasi və iqtisadi amillərin təsiri ilə əlaqədar olaraq qeyd edilən modellərin birindən digərinə keçmək olar.

Tədqiqatlarda hər şeydən əvvəl bəşəriyyətin etno mədəniyyət və siyasi inkişaf prosesində XX əsirin sonlarında meydana gəlmiş mürəkkəb sosial problemlərin həllinin ehtiyacı ilə təyin edilir. Hələ heç vaxt insan bugünkü kimi dünyada gedən global və informativ proseslərə cəlb edilməmişdi. Xalqlar arasında qarşılıqlı əlaqələrin gücləndirilməsi, mədəniyyətlər arasında ünsiyyətin imkanından əvvəl müasir dünyada miqrasiya axınlarının əhəmiyyətli artması nəticəsində müasir ictimai həyatın ön planına müxtəlif etno mədəniyyət və insanın varlığı problemini irəli sürdülər.

MDB üçün bu problem xüsusilə əhəmiyyətlidir. Belə ki, SSRİ-nin dağılmasından sonra milyonlarla insan etnomillə ərazi xaricində öz təhsilinin yaranmasından və yeni etnik azlıqların, qrupların təşkil edilməsində olan hüquqları məhrum edilmişdir. Hazırkı etnomədəniyyət bu kimi problemlərə uyğun olaraq siyasi lahiyələrin hazırlanması və ya mövcud olan lahiyələrin təkmilləşdirməsi üçün faydalı ola bilər" [4].

Qloballaşmanın kökündə xalqlar, mədəniyyətlər, təşkilatlar, sistemlər arasında informasiya mübadiləsinin durması, informasiya yüklü cəmiyyəti bir növ sosial, mədəni imploziyasydan qoruyur. Artıq yeni dövrün informasiya mühiti lokal deyil, həmçinin yeri (internet və telekommunikasiya), müxtəlif uzaq məsafəli informasiya kanallarını, fəzanı (peyk vasitəsilə) əhatə edir.

Beynəlxalq informasiya mühitinin əsas komponentləri arasında kitabxanaların özünəməxsus yeri və rolu var. Kitabxanalar qlobal informasiya axının formalaşmasında, idarə edilməsində istiqamətləndirməsində kifayət qədər güclü müəssisələrdir. Kitabxanalar təkcə informasiya cəmiyyətini deyil, həm də onun növbəti mərhələsi olan biliklər cəmiyyətinin əsasını təşkil edirlər.

Kitabxanaların informasiya mühitində iştirakı cəmiyyətlərarası, mədəniyyətlərarası dialoqu qurmaq, elmi, mədəni münasibətləri inkişaf etdirmək baxımından olduqca vacidir. Bu münasibətləri formalaşdıran başlıca proses kitabxanalararası beynəlxalq informasiya mübadiləsidir. Kitabxanaların inkişafı və bu missiyanı öz üzərinə götürməsi ilə kitab mübadiləsi beynəlxalq miqyas almış və sistemli şəkildə həyata keçirməyə başlamışdır. Bu sahənin tənzimlənməsi ilə bağlı olaraq XX əsrin 50-ci illərində dünya ölkələri tərəfindən birlikdə, beynəlxalq normativ sənədlərin qəbul edilməsi, eləcə də məsələnin BMT və İFLA səviyyəsində həll edilməsi, kitabxanalararası kitab mübadiləsinin inkişafı baxımından mühüm əhəmiyyət daşımışdır [5].

6 mart 2000-ci ildə Nazirlər Kabinətinin qərarı ilə "Azərbaycan Milli Kitabxanasının Əsasnaməsi" təsdiq edilmişdir. Bu Əsasnamədə kitabxanaların əsas vəzifələrini aşağıdakı kimi verilmişdir.

1. Kitabxana fondunu dünya əhəmiyyətli nəşrlərlə, milli dildə komplektləşdirmək;
2. Kitabxana fondunun istifadəsinə nəzarət etmək, sanitar-gigiyena tədbirlərini, bərpa işlərini həyata keçirmək və fondun qorunmasını müəyyən edilmiş qaydalarla həyata keçirmək;
3. Kitabxana işinin avtomatlaşdırmasını təmin edilməsi, kitabxana fondlarının müasir informasiya daşıyıcılarına köçürülməsi, kitabxanalarda internet mühitinin yaradılması və milli fondların elektron mübadilə sistemlərində əks olunmasını təmin etmək;
4. Elmin müxtəlif sahələrinə dair elmi köməkçi və tövsiyə biblioqrafik göstəricilərini hazırlamaq, diyarşünaslığa dair nəşr olunmuş ədəbiyyatın dövlət uçot göstəricilərinin hazırlanması;

Parviz Firidun oglu Kazimi
Sevinj Agamoglan gizi Mahmudova

**Duties of libraries in the formation
of ethno environment in global information society**

Abstract

In the article have given information about the creation and formalization of the ethno environment. The duties of the libraries had shown in the creation of an ethno-cultural environment and had given information about ethno-cultural identity.

Key words: global information society, ethno environment, duties of libraries, ethno- cultural identity.

Первиз Фиридун Казими
Севиндж Агамоглан Махмудова

**Роль библиотек в формировании этно-культурного среды
в условиях глобального информационного общества**

Резюме

В данной статье на передний план выходит роль библиотек в формировании и глобализации этно среды. С процессом глобализации этно-культурной среды роль библиотек возрастает. Бесспорно, библиотеки заняты разработкой и сохранением национально культурой идентичности. Естественно что в век информационных технологий наблюдается развитие в данной сфере.

Ключевые слова: глобальное информационное пространство, этносреды, обязанности библиотек, этнокультурная идентичность.

Rəyçi: dos. Azad Qurbanov.